

Kastelholmssamtalen 2019

Demokrati, deltagande och det civila samhällets roll var temat för årets Kastelholmssamtal som ägde rum den 28 mars. Samtalen, som i år fördes för femte gången, hålls under beskydd av Finlands tidigare president **Tarja Halonen** och inleddes som brukligt på Kastelholms slott.

Årets panel bestod av **Maud Olofsson**, tidigare näringsminister och vice statsminister i Sveriges regering samt partiordförande i Centerpartiet; **Pär Stenbäck**, tidigare minister i Finlands regering, riksdagsledamot och partiordförande för Svenska folkpartiet; **Göran Djupsund**, professor i statsvetenskap och tidigare rektor vid Åbo Akademi i Vasa samt **Li Bennich-Björkman**, Skytteansk professor i vältalighet och statskunskap vid Uppsala Universitet.

Moderator för samtalen var docent **Sia Spiliopoulou Åkermark**, direktör för Ålands fredsinstitut, som anknöt till dagens tema med att påminna om de stora demokratiska utmaningarna i Europa och världen. Hon refererade också till Nelson Mandelas beskrivning om hur, även under svåra förhållanden, en viss demokrati kunde utvecklas på lokal nivå.

De fem talarna anknöt alla till det tema som gällde för dagens samtal och betonade från sina personliga utgångspunkter olika aspekter av demokrati, deltagande och det civila samhällets roll.

President Halonen inledde med att anknyta till dagens tema och svårigheterna med att utveckla samhällen i en god riktning. Såväl medling som ansvarsutkrävande är komplicerat när det inte är stater utan olika grupper som krigar. Därtill kommer det stora problemet med att skapa en hållbar fred. En viktig faktor i detta sammanhang och för alla länder är resiliens, dvs staters kraft att stå emot påfrestningar. Det gäller att skapa förtroende, dels mellan människor och dels för samhället. Valsystemet och parlamenten är hjärtat i demokratin, men vi har kanske övervärderat de politiska partiernas roll. Det är också viktigt med kontakten mellan parlamenten och det civila samhället och inte minst den lokala nivån.

Maud Olofsson betonade att demokrati aldrig kan tas för given – den måste ständigt återerövas. Nu sköljer en våg av högerpopulism över oss. Den rider på missnöje, känsla av utanförskap, rädsla för det okända. Ibland finns också en ilska som är svår att förstå, särskilt ilskan för att kvinnor får mer makt och att fattiga människor får bättre liv.

Författaren David Goodhart har i sin bok *The Road to Somewhere* beskrivit två arketyper: ”Varsomhelstarna” är språkkunniga, högutbildade, rörliga och i egna ögon progressiva. ”Någonstansarna”, är i stället rotade i sin miljö, misstror globaliseringen och föredrar

kontinuitet och trygghet. Maud Olofsson betonade risken med att den första gruppen ser ner på den andra. Föraktet mot "Någonstansarna" blir en grogrund för populisterna, som skickligt utnyttjar dem för att attackera den grupp som de kallar eliten. Problemet ligger hos båda grupperna. Vi måste lyssna mer på dem som tycker annorlunda och speciellt på dem som inte tycker att de blir lyssnade på och kan påverka. Grunden för demokrati är delaktighet. Finns inte denna leder det till frustration, ilska och utanförskap, som nu kan ses i flera länder i Europa, där tilliten till institutionerna inte finns. Först när människor på djupet vill förstå varandra får vi ett bra samhälle med generösa människor.

Pär Stenbäck ställde frågan om vår demokrati är hotad. Han besvarade själv frågan med ja för Sverige och Finland, där politiska partier tappat kontakten med väljarna. Debatten äger nu rum i tankesmedjor och lobbygrupper. Att reformera partierna är svårt: de sitter ändå ganska stadigt och väljarna är ganska nöjda. Risken är ändå att detta ger en ingång för populismen.

Demokrati ses som en balansgång mellan ideal och praktik. Problemet är att makten tenderar att korrumpas: när ledarna får stöd av 60 – 70 procent börjar de få auktoritära drag, som att ifrågasätta domstolar och media. Pär Stenbäck ansåg ändå att det största hotet mot vårt västliga system är Kina, som trots ett odemokratiskt system har lyckats lyfta 400 – 500 miljoner människor ur fattigdom. Andra ledare ser och kan följa exemplet.

Legitimitet är en annan viktig aspekt av demokratin. I dag har Finlands regering förlorat 34 procent av sitt stöd och kan därför inte längre ses som legitim. Som Brexit har visat fungerar inte folkomröstningar. Däremot är medborgarinitiativ, som innebär att ett visst antal medborgare kan kräva t ex lagändringar, värdefulla, även om förslagen faller i riksdagen. Det gäller också medborgarfora med lottnings av medborgare, som får uttala sig i olika frågor, s k deliberativ demokrati. Slutligen föreslogs att ungdomar måste fostras i demokrati, det enda system som bevarar våra fri- och rättigheter.

Göran Djupsund beskrev det som han kallade demokratins ängar: en hel del rosor men också tistlar. Den första tisteln – fragmentiseringen av det politiska landskapet – illustrerades med det stora antalet dagar (mellan 134 och 541) som krävts i ett antal länder att bilda en regering. Tidigare vann antingen socialdemokraterna eller de konservativa, men nu har bådas röstandelar sjunkit (socialdemokraternas mest). I stället har höger- och vänsterpopulister ökat starkt. Därmed blir länderna svårare att styra – och i förlängningen också EU.

Den andra tisteln är den stora ojämlikheten i att påverka samhället. Man värderar inte längre demokratin som förut. Valdeltagandet sjunker men är också olikartat: bland högutbildade röstar över 90 procent, bland lågutbildade under 50 och bland de yngsta är det ännu lägre.

Frågan är också hur man deltar och med vilken kunskap. Analyser av internetanvändning visar att högutbildade använder ett brett segment av nätet, de lågutbildade ett smalt: ”the Guardian jämfört med Aftonbladets hemsida”. Det bidrar till ytterligare ojämlikhet i kunskapsnivån. Till detta kommer att de lågutbildade, som ofta drabbats av globaliseringens nackdelar som nedskärningar, är lättare byten för populism. Slutligen, som en del av denna tistel, finns Ryssland, ständigt berett att splittra oss, ofta i samarbete med populisterna.

Li Bennich–Björkman beskrev demokrati som ett styrelseskick men också en levnadsform och en förväntan på livet. Den gör ett storskaligt samhälle möjligt där människor kan leva ihop med personer de aldrig har träffat eller kommer att träffa, något som ställer stora krav på demokratin. Hon tog upp fyra aspekter som också är krav för att en demokrati ska fungera.

1. Vi behöver vara ett ”vi”, ett folk. En sådan gemenskap finns inte från början. Den skapas genom ”stora berättelser”, främst nationalismen. Denna har alltså inte bara varit ond utan har också gjort demokratin möjlig. Demokratin fungerar också lättare under homogenitet.

2. Demokratin, som är nationell, behöver något stort att besluta över. Annars blir människor ointresserade. En stor utmaning idag är att finansmarknaderna, som sedan slutet av 80-talet är internationella, styr över mycket, vilket också påverkar demokratin.

3. Lokalt är av betydelse. Hur ska flernivåsystemen fungera i framtiden? Det gäller särskilt EU. Om det geografiska avståndet mellan dem som beslutar och dem som berörs blir alltför långt kan det bli svårare för medborgarna att känna solidaritet.

4. Socialisationen eller demokratisk fostran (som också nämndes av Pär Stenbäck) är viktig eftersom demokrati inte kan rotas utan självstyre också på mikronivå. Det är svårt men här har Norden, med sitt starka civilsamhälle ett mindre problem än andra länder.

Diskussionen på Kastelholm

Den efterföljande diskussionen fokuserade på två frågor, den första gällande hållbarhet.

President Halonen inledde diskussionen med att upp frågan om hållbar utveckling verkligen är möjlig. Många tror det inte och det är svårt att veta hur det ska ske.

Pär Stenbäcks svar var att hållbarhetsfrågor innebär impopulära men nödvändiga reformer. Frågan är bara hur sådana kan genomföras idag. Svensk socialdemokrati var tidigare skicklig på att hantera svåra frågor. Man förberedde dem genom studiecirklar, uppfostrade och informerade, något som gjorde det lättare för människor att acceptera dem. I detta finns också en emotionell del av politiken som är betydelsefull men som nu har utnyttjats av populisterna.

Maud Olofsson såg det som viktigt att föra fram hållbarhetsfrågorna på ett sådant sätt att alla kan ansluta sig. När Sverige var ordförandeland i EU hävdade andra länder att klimatfrågor inte var ett problem för dem och att de för övrigt inte hade råd att åtgärda dem. Men när de nya lösningarna också kunde visas vara ekonomiskt fördelaktiga förändrades deras attityd. På en fråga från Sia Spiliopoulou Åkermark svarade hon att man också måste tala med klimatförnekarna. Samtidigt måste man försöka förstå deras argument och att det viktigt att stå upp för det man tycker.

Li Bennich-Björkman betonade komplexiteten i hållbarhetsfrågorna, som beror på att vi lever i en ojämlik värld. Många av de länder som nu utvecklas tycker att kraven slår mot dem som inte har samma möjligheter som vi haft. Hon var överens med Maud Olofsson om att det nu är dags för oss att betala tillbaka och hjälpa dem med ny teknologi. Samtidigt reser det frågan, ansåg hon, om vilka som står för givandet i det samhälle som nu är mycket individualistiskt.

Göran Djupsund påpekade att många länder har utvecklats på kort tid och gav exempel på att de nu ibland kan hoppa över fasen med fossila bränslen och gå direkt till alternativa energikällor som nu inte bara kan vara skonsammare mot naturen utan också billigare.

President Halonen betonade att hållbarheten kunde jämföras med ett hus med 17 olika dörrar (FN:s 17 hållbarhetsmål). Dessa dörrar var av olika slag men ledde alla in i samma hus. Vilken dörr man väljer spelar inte så stor roll, men ska man nå fram till politiska beslut måste man in i den partipolitiska debatten. Klimatfrågan har varit en stor fråga och enkel att koncentrera sig på: om vi inte gör tillräckligt i klimatfrågorna kan människor inte försörja sig på sin hemort och blir flyktingar. En del vill att vi ska stänga dörrar och fönster för dem. Fästningar hjälper till en början men sedan blir man en fånge. Den enda vägen är att göra saker tillsammans. Man måste vara medlem i den större familjen. Kanske man kan göra reglerna strängare men då förändrar man också den demokrati som man en gång hade.

Alla talare var eniga i att klimatfrågorna skulle kunna bli en samlande vision. Den kan väcka ungdomar och ta in näringslivet och grupper av olika slag. Det viktiga är att få en dialog till stånd – annars uppstår lätt en polarisering med fundamentalism på båda sidor. Men som Li Bennich-Björkman påpekade kan alla inte bli överens i alla frågor och också i klimatfrågan finns olika intressen. Demokratins kraft ligger i att den också tillvaratar minoriteters intressen.

Diskussionen övergick därefter till frågan om populism och fascism

Tarja Halonen såg den parlamentariska demokratin som stark i Norden och som en garant för de mänskliga rättigheterna. En viktig del av demokratin är att även valets förlorare har rätten att uttrycka sina åsikter, något som inte är möjligt när fascister och nazister har kommit till

makten. Presidenten refererade till Madeleine Albrights senaste bok, i vilken läsarna påminns om att fascister och nazister kom till makten på demokratisk väg.

Maud Olofsson påminde om att man förr talade överallt om dessa frågor. Man fostrades i demokrati och man blev inte oemotsagd. Frågan är hur det blir med detta idag när alla föreningar är specialiserade och inte behöver bryta sina åsikter mot andra. Politiken har tagit över för mycket från det lokala och inte bekräftat civilsamhällets betydelse för politikens demokratier.

Göran Djupsund tillfogade betydelsen av samtalets form och påpekade att man inte behöver vara överens men man måste tala med och inte förbi varandra. Maud Olofsson var inne på liknande tema och betonade de olika verkligheter som vi lever i. Någonstansarna måste få respekt för sina åsikter, inte minst för att landet kan vara i en situation där alla måste vara med. Det finns ett elitistiskt inslag i debatten som gör att någonstansarna känner sig nedtryckta och dörren därigenom öppnas upp för populisterna.

Globaliseringens inverkan på fascismen togs upp av Göran Djupsund som påminde om Lauri Karvonens forskning om finsk fascism. Man talar mycket om de arbetare som drabbats hårt av globaliseringen men i det finska fallet har det visat sig att fascismen i hög grad stärktes av den lägre medelklassen, de ganska många småföretagare som tog stryk i depressionen.

Pär Stenbäck återkom till faran för en gradvis utveckling mot fascism. Ett exempel är hur de danska socialdemokraterna inte har kunnat stå emot andra danska partier utan anpassat sig - som de säger för att överleva. Ett orosmoment i Finland är valaffischer av typen ”Rösta tillbaka det gamla Finland”. Den grupp som är rena fascister i Finland utgör endast cirka 400 personer, Pär Stenbäck varnade för risken att man fokuserar på antalet och glömmer bort riktningen. I Halla-aho-partiet finns en personlig ideologi som inte är förenlig med demokratiska principer och som man måste hålla ögonen på. För Li Bennich-Björkman finns också ett varningstecken i den ökade ojämlikheten, som är speciellt stark i Sverige. Där såg hon det internationella och obeskattade kapitalets roll som en punkt att fokusera på.

Li Bennich-Björkman var också den som fick ge några positiva slutord till denna diskussion, full av varningstecken. Visserligen har vi ingen anledning att vara lugna och vi måste också ta människors rädsla för det okända på allvar. Ändå, som hon såg det, har fascismen svårt att slå rot i på riktigt i det pluralistiska samhälle som vi har i Norden.

Rundabordssamtalet

Den andra delen av Kastelholmssamtalen bestod av ett rundabordssamtal på Smakbyn.

Susann Simolin, informationsansvarig vid fredsinstitutet var moderator. President Halonen,

Maud Olofsson, Per Stenbäck, Göran Djupsund och Li Bennich-Björkman deltog även vid detta samtal, som inleddes med att två kommentatorer delgav sina reflektioner av samtalet i slottet.

Moa Lindqvist, doktorand i utbildningssociologi, Uppsala Universitet, som forskar om högre utbildning, inledde med att ställa frågan var universitetens ansvar för utbildningen börjar och slutar. Många ser nu universiteten mer som ett företag. Denna förändring inleddes på 1970-talet då även de humanistiska fakulteterna skulle ”yrkesinriktas”. Bildning i sig har inte längre något värde. Hon ställde också frågan är också hur man i detta system säkerställer kvaliteten i den utbildning som ges vid universiteten och förklarade att bildning inte bara är liktydigt med utbildning.

Lotta Angergård, statsvetare och vikarierande verksamhetsledare vid Rädda Barnen, Åland tog upp barns rättigheter också ur ett makt- och jämlikhetsperspektiv. Hon såg barn som aktörer vars delaktighet i samhället är en mycket viktig fråga. Barnen måste därför skolas in i ett samarbete som inkluderar förhandlingar, kompromisser, laganda och ledarskap och som ger dem en känsla av sammanhang. De ska ses som kompetenta medarbetare och få erfarenhet av demokrati från tidig ålder. En ytterligare aspekt som togs upp var också att detta deltagande i samhället också har ett starkt samband med folkhälsa.

Då båda inläggen följdes av en livlig diskussion bland de många deltagarna. Den rörde sig kring de specifika frågorna om universitetens och barnens roller i samhället men förde också samman frågorna till det gemensamma området om den demokratiska fostrans möjligheter. De unga (upp till 29 år) i samhället som röstar i mindre omfattning än äldre och som är mycket intresserade av enskilda frågor men inte av politiska partier är en grupp som behöver fångas in i det gemensamma samtalet. De nyanlända, som kommer till våra länder utan att veta något om demokrati, måste nås för att få kunskaper om våra samhällen. Det gäller också de lågutbildade, som lätt hamnar utanför samtalet. Motsättningar mellan stad och land tenderar också att öka avståndet till dessa frågor. Flera av deltagarna pekade på att de frivilliga organisationerna, liksom också fackföreningarna, har viktiga roller att fylla i samhället för att fånga upp människors problem och möta rädslan inför det okända. Inte minst gäller det för att förhindra att populisterna, med deras enkla svar på svåra problem, får övertaget.

Gunilla Herolf

Ordförande för Ålands fredsinstituts forskarråd